

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

**ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

**Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти бакалавр**

Виконала: студентка 2 курсу, 231 гр.
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Татаровська Оксана Валеріївна
Керівник доц. Саган О.В.
Рецензент Бойчук О.А.

Херсон - 2021 року

Зміст

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1	
ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА	
ПРОБЛЕМА.....	6
1.1. Визначення суті економічної культури.....	6
1.2. Особливості формування економічних понять у дітей дошкільного віку.....	8
1.3. Характеристика економічного виховання дітей у сім'ї.....	12
РОЗДІЛ 2	
ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ	
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	18
2.1. Аналіз програм щодо формування економічних понять у дошкільників.....	18
2.2. Інтегративний підхід до формування економічних понять.....	21
2.3. Реалізація програми формування економічної культури дошкільників.....	27
Висновки.....	38
Список використаних джерел.....	40
Додатки.....	45

Вступ

Сучасний розвиток України пов'язаний з становленням її економіки, з формуванням ринкових відносин. Безумовно, це актуалізує пошук нових підходів до організації економічної освіти на всіх її рівнях: від дошкільця до післядипломного навчання.

Економічна культура, на думку багатьох дослідників, є особистісним утворенням, яке формується в соціумі. Кожна людина на основі спостережень, власного досвіду формує особистісне ставлення до економічних реалій, доіснуючих економічних відносин у певному оточенні.

Дослідження економічної культури розглядається різнопланово, через філософські, соціально-політичні, психологічні, педагогічні чинники. І це вимагає розробки методично доцільної освітньої програми з специфічними методами, засобами розкриття змісту, зокрема для дітей дошкільного віку.

Дійсно, удошкільному віці відбувається первинне сприйняття елементарних економічних понять, пов'язаних з веденням домашнього господарства, користуванням фінансових засобів, вмінням орієнтуватися в економічному середовищі з дотриманням норм етики.

Питання доцільності формування економічної культури дошкільників є предметом обговорення багатьох вчених, педагогів, батьків, які є одностайними у висновках щодо необхідності виховання ощадливості, бережливості, плануванню і т.ін. у дітей дошкільного віку. Так, теоретичні основи економічного виховання дітей знаходимо у роботах класиків: Я. Коменського, Дж. Лока, А. Макаренка, М. Монтесорі, Й. Песталоцці, С. Русової, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського, Ф. Фребеля.

Сучасний погляд на економічне виховання дошкільників представлено в роботах Л.Артемової, А.Богущ, Н.Гавриш, Н.Грама, Г.Григоренко, Р.Жадан, В.Логінової, А.Сазонової, О.Черешнюк, А.Шатової тощо.

У нормативних документах, зокрема у Базовому компоненті дошкільної освіти України сформульовано соціально-фінансову грамотність, як ключову компетентність дитини. Це зумовлено сучасними вимогами суспільства до вирішення проблеми економічної соціалізації дітей дошкільного віку, як передумови їх майбутньої економічної діяльності.

Аналіз існуючих підходів, узагальнення педагогічного досвіду дозволяє нам дослідити цю проблему на культурологічному рівні, що й сприяло вибору теми нашої випускної роботи: **«Формування економічної культури дітей дошкільного віку»**.

Робота виконана згідно з науково-дослідною темою кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету: «Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності сучасного педагога дошкільної та початкової освіти».

Об'єкт дослідження—економічна освіта дошкільників.

Предмет дослідження — зміст, форми і засоби формування економічної культури дітей дошкільного віку.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні шляхів формування економічної культури дітей дошкільного віку.

Окреслимо основні **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати теоретико-методологічні засади проблеми дослідження.
2. Визначити поняття «економічна культура дошкільників» і складові цього феномену.

3. Обґрунтуватизміст, форми і засоби діяльності закладів дошкільної освіти щодо формування базових економічних понять у дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити відповідні методичні рекомендації.

Для розв'язання завдань нами використовувався комплекс **методів** дослідження: вивчення і теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури, концепцій, нормативних джерел, навчальних програм; порівняльний аналіз, узагальнення; спостереження, анкетування.

Практичне значення роботи полягає у тому, що сформульовані методичні рекомендації щодо формування економічної культури дітей старшого дошкільного віку.

Апробація. Основні результати дослідження обговорювалися на студентських конференціях, засіданнях кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету, висвітлені у публікації автора.

Структура роботи. Випускна робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Визначення суті економічної культури

Культура – це філософська категорія, вивченням якої займалося багато вчених. А.Ядов, О.Дробницький розглядають культуру як універсальний механізм, який реалізує й спрямовує поведінку та діяльність особистості; А.Арнольд, Н.Чавчавадзе виділяють її як сукупність матеріальних і моральних цінностей; М.Коган, В.Давидович, Ю.Жданов визначають культуру як засіб здійснення діяльності; В.Біблер, О.Леонтьєв – як метод творчої самореалізації особистості у різних галузях соціального та морального життя суспільства; Д.Ліхачов – як ступінь піднесення людини над своєю біологічною природою, розвитку у неї духовного початку [48,33].

Більшість вчених розуміє культуру як багатовимірне, багатofункціональне та багатоаспектне явище, як той соціум, у якому протікає розвиток особистості у цілому, а також її становлення у загальнолюдському та професійному сенсі.

Згідно з антропологічними концепціями світової філософії й культурології (М.Бахтін, М.Бердяєв, П.Флоренський, М.Шелер, К.Юнг та ін.), людина є головним об'єктом культури, її творець і носій. Культуротворча функція людини полягає у тому, що особистість створює сама себе, самозбагачується, створюючи культурний простір. На думку П.Флоренського, культура виникає там, «де діяльність людини пов'язана з напруженим творчим процесом, появою в новому духовному просторі, вилученням сенсу з оточуючого світу» [33].

У контексті нашого дослідження можна вилучити найважливіші означення:

- культура характеризує якісний стан діяльності людини, а значить передбачає норми здійснення цієї діяльності;
- культура концентрує у собі життєвий досвід цілих поколінь людей, а значить створює сприятливі умови для його пізнання;
- культура є сукупністю набутих людством матеріальних і моральних цінностей, а значить формує у людей ціннісні потреби, засоби діяльності;
- культура – результат розвитку людини, а значить є важливим чинником її духовно-морального розвитку, реалізації її творчих сил.

Виходячи з цього, культура розглядається вченими як результат соціального досвіду, що інтегрує у собі систему цінностей, різноманітні види діяльності, рівень духовно-морального розвитку суспільства, знання про людину, природу, суспільство.

Оскільки культура – це спосіб діяльнісного існування людини, то її економічна діяльність визначає відповідну культуру – економічну.

Економічна освіта та виховання повинні забезпечити поглиблене засвоєння комплексу універсальних економічних категорій і законів, сформованість таких вмінь, що забезпечують повноцінне життя в економічному просторі як у сьогоденному, так і в перспективі.

1.2. Особливості формування економічних понять у дітей дошкільного віку

Зміст, методи і засоби економічної соціалізації дошкільників є предметом дискусій фахівців, які працюють у галузі дошкільної освіти. І це не випадково, оскільки існують об'єктивні протиріччя між усвідомленням суб'єктом економічних понять і правильним розумінням економічної інформації, між бажанням людини бути економічно незалежною і її можливостями. Процеси глобалізації, які відбуваються у світі пришвидшують темпи розвитку економічної свідомості особистості, починаючи з дошкільного віку.

Дійсно, і різноманітна аудіо- та відео-реклама, і залученість у процеси купівлі-продажу, і участь у розподілі родинного бюджету, і спостереження за економічною поведінкою батьків, – все це оточує сучасного дошкільника і вимагає від нього відповідної реакції. Швидкоплинна поява нових технологій, а разом з цим, і нових кваліфікацій і професій, змушує людство навчатися протягом життя, трансформувати основи економічного виховання, формувати у дітей готовність до таких змін.

Класики педагогіки: Я. Коменський, Дж. Лок, А. Макаренко, М. Монтесорі, Й. Песталоцці, С. Русова, В. Сухомлинський, Л. Толстой, К. Ушинський, Ф. Фребель та ін. у своїх роботах зверталися до необхідності формування основ економічного виховання дітей.

Так, в книзі «Материнська школа» в розділі «економічні знання» Ян Амос Коменський пропонує ознайомлення дітей з домашнім господарством, призначенням різних господарських речей, розподілом обов'язків між членами сім'ї [24].

У книзі «Світ чуттєвих речей в картинках» містяться малюнки, які знайомили дітей з багатьма професіями (кралець, швець,

тесля), змісцями, де відбувається купівля-продаж (книжкова лавка), з торгівельними відношеннями[24].

У роботі «У дитячому садку» С.Русова виклала програму ознайомлення дітей з працею дорослих та представила відповідні методичні рекомендації[24]. Авторка рекомендувала знайомити дітей з домашнім господарством, деякими економічними категоріями.

А.Макаренко у роботі «Лекції про виховання дітей» визначив напрями економічного виховання, а саме:

1. Якнайкраще дитина повинна дізнатися де працюють батько, мати і в чому полягає їх робота, яке в ній напруження, які досягнення. Вона повинна знати, що виготовляють батько і мати, яке значення має це виробництво для суспільства. Коли дитина підросте, треба такими ж простими словами розповісти їй про інші подібні підприємства, про їх роботу і досягнення.

2. Якнайкраще дитина повинна ознайомитися з сімейним бюджетом, повинна знати про заробіток батька і матері. Від неї не слід приховувати сімейний бюджетний план, а навпаки поступово залучати до обговорення сімейних витрат. Дитина повинна знати про першочергові необхідні витрати і навчитися відмовлятися від задоволення деяких потреб, щоб задовільнити і потреби інших членів родини. Особливо слід залучати дітей до обговорення таких питань, що стосуються загальних сімейних потреб[23].

У науково-педагогічній літературі економічне виховання розглядається багатоаспектно:

- як одну зі складових трудового виховання (П.Атутов, С.Батишев, Ю.Васільєв, Н.Кулакова та ін.) [5];
- як синтез трудового, морального, ідейно-політичного виховання (М.Малишев, В.Розов і Б.Шемякін)[43];
- як самостійний напрямок освіти (А.Аменд, І.Баріло, М.Єрмоленко, А.Шпак [21].

Більшою мірою науковці сходяться в тому, що економічне виховання розкривається передусім в усвідомленому, відповідальному ставленні до праці людей [15], навколишнього середовища, результатів праці й природного середовища, до матеріальних цінностей, до продуктів, засобів праці, предметів споживання, грошей [21,28], до власності, природних ресурсів, часу [29].

Особливий інтерес для нас представляють дослідження Р.Жуковської, В.Нечаєвої, Л.Порембської, які основи економічного виховання пов'язують з такою якістю особистості, як ощадливість у широкому виявленні: до природи, книг, іграшок, інших речей [21,37, 41].

Це дослідження було продовжене Р.Жуковською в умовах дитячого садка [21], що спрямовувалося на пошук засобів, прийомів, методів формування ощадливості. Увага акцентується на вміннях дітей зберігати необхідні речі як для себе, так і для інших, обов'язково при тісній взаємодії з родиною. Таке відповідальне ставлення до речей можливе в сполученні із трудовим вихованням, з формуванням поваги до речей, як результату праці.

Формування дбайливого ставлення у дошкільників до предметів навчальної діяльності через відповідні знання і досвід поведінки знаходимо у дослідженні Н.Кривошеї [31].

Комплексний підхід до економічного виховання дошкільників через формування морального, трудового досвіду пропонує А.Шатова [50]. У роботах Д.Чесноускене акцент ставиться на особливості сприйняття дітьми грошових знаків, їхньої купівельної можливості. Так, у старших дошкільників формуються уявлення про гроші, товар, їх ціну і вартість [51]. Автором розроблена технологія ознайомлення дітей із грошовими знаками, їх купівельними можливостями.

З часом з'явилися нові програми економічної підготовки дошкільників, в яких автори приділяють увагу знанням економічного

спрямування, які є доступними для дошкільників і які сприяють формуванню первинного економічного досвіду.

Це в свою чергу дозволяє дитині легше орієнтуватися в процесі зіткнення з різноманітними елементарними економічними поняттями, виконувати різні соціально-економічні ролі. Окрім формування елементарних економічних уявлень виникає необхідність розвитку відповідного лексичного запасу у дітей. Так, вислови про економічні операції, пов'язані з придбанням, обміном і т.ін. передбачають оперуванням і мінімальною економічною лексикою (щедрий, добрий, дорогий, сучасний і т.ін.).

Формування у дітей дошкільного віку економічної культури пов'язано безпосередньо з власною економічною діяльністю. В умовах дошкільного закладу це здійснюється через усвідомлення економії природних ресурсів і багатств, бережливе ставлення до результатів праці (як власної, так і чужої), тощо.

1.3. Характеристика економічного виховання дітей усім'ї

Економічне виховання є однією із сторін виховного процесу у цілому. Потреба у ньому існувала завжди, але значимість посилилася у період реформ, що проходять в Україні. Соціально-економічні перетворення суттєво змінили хід нашого життя: з'являються нові соціальні класи та групи, виникає майнове розслоєння, змінюється структура сім'ї, з'являються нові цінності, втрачаються старі, по-іншому сприймається життєдіяльність суспільства.

Дослідження останніх років свідчать, що в українському середовищі достатньо швидко проходить зміна моральних цінностей та орієнтацій. Ще на початку 90-х років значна частина дітей вважала однією із головних цінностей працю на користь суспільства, але вже на кінець десятиріччя відсоток знизився до 3-5. На перше місце серед ідеальних якостей особистості виходять діловитість, кмітливність, а вже потім – гуманізм, працелюбність, взаєморозуміння. Ідеалом часто слугує особистість, «яка вміє красиво жити без особливих працездусиль» [44].

Незалежно від того, займаються освітні заклади економічним вихованням чи ні, діти сприймають інформацію від соціального оточення і по-своєму її осмислюють, що може привести к формуванню у них неадекватних економічних уявлень, негативних якостей особистості. Так, педагог Г.Афоніна писала: «Розшарування суспільства в умовах ринкової економіки розвиває у підростаючого покоління заздрість, потяг до наживи, знецінюються духовні багатства суспільства... Матеріальні блага, що отримуються безчестним шляхом, принижують в очах дитини чесне та добротне ставлення до праці. Виникає деформація моральних понять (добросовісність, активність, творчий підхід)» [4].

Окреслені обставини вимагають від вихователів та батьків прояву допомоги дітям у перетворенні економічної інформації, яку вони

отримують, інструмент для адекватного використання. Це, в свою чергу, потребує більш пристальної уваги педагогів та психологів до питання економічного виховання.

Базисні параметри економічної культури дозволяють виділити основні напрями змісту економічного виховання особистості.

Педагог О.В.Савіна вводить поняття «базисні елементи економічної культури дітей», під яким розуміє «необхідний мінімум економічних знань, економічно значущих якостей особистості, ціннісних орієнтацій, досягнень у суспільно-трудовій та навчальній діяльності, які є обов'язковими передумовами для розвитку особистості у нових ринкових умовах і без яких неможлива її соціалізація» [40] (рис.1.1).

необхідний мінімум економічних знань (про раціональне використання часу, про трудову діяльність, про гроші як еквівалент результату людської праці та ін.)

економічні потреби (потреби у творчій праці, у досягненні високих результатів з найменшими затратами, в повазі з боку інших людей та самоповазі, у збереженні та примноженні природних багатств)

економічні вміння та навички (вміння співвідносити рівень задоволення своїх потреб з матеріальними можливостями; вміння організувати свою роботу з найменшими затратами часу, сил та засобів; проявляти бережливість у повсякденній практичній діяльності; вміння правильно використовувати економічні поняття та ін.)

економічно значущі якості (бережливість, працелюбність, акуратність та ін.)

Рис.1.1- Базисні елементи економічної культури дітей

Результатом економічного виховання, як вважає економіст Л.Голуб, повинно бути «втілення» у маленьку людину економічних

понять і категорій, усвідомлення нею їх змісту, вміння ними користуватися [15]. Економічне виховання має яскраво виражений прикладний характер, і тому прийомита методийогоздійснення повинні мати характер «занурення» і, більш того, активний. Дитині необхідно знайомити з економічними поняттями системно, цільно, використовуючи тот досвід, який вона вже має. Більш за все для цього підходить економіка сім'ї. Оскільки на цьому матеріалі можна прослідкувати всі, практично, економічні категорії: товар, продукт, послуга, доходи та витрати, гроші, банк і навіть інфляцію, податки, ціни та показати роль молодшого школяра в економічних процесах сім'ї.

Таким чином, саме економічне виховання у сім'ї відкриває широкі можливості впливу на соціальні орієнтації дитини, на її адаптацію до оточуючої дійсності. Це питання розглядається західними вченими А.Метьюз, Дж.іЕ.Ньюсонами, Д.Лассаре, К.ДевисроміР.Тейлором. Так, американська дослідниця А.Метьюз вважає, що поведінка та установки по відношенню до грошей є слідством емоційної динаміки раннього дитинства, взаимовідношень з батьками. Батьки свідомо або несвідомо дають своїм дітям установки по відношенню до грошей, які впливають на все їхнє подальше життя [47].

Економічні уявлення дітей, що тільки формуються, тісно пов'язані з економічними уявленнями їхніх батьків. Однак, важливо не тільки те, які знання, навички, установки передаються, але й те, як вони передаються, тобто яким є процес економічного виховання дитини.

Ми спробували вивчити аспекти економічного виховання дітей у сім'ї. Для цього було організоване анкетування батьків дітей, що відвідують Херсонський заклад дошкільної освіти №35.

З цією метою були розроблені питання анкети. Питання спрямовані на з'ясування міркувань батьків щодо важливості економічного аспекту виховання, необхідності розвитку у дитини економічно значущих якостей, знань та вмінь. Крім того, анкета дозволяє встановити,

які методи економічного виховання використовуються у сім'ї: бесіди на економічні теми, залучення до домашньої праці, стимулювання до самостійних заробітків та ін. Під час заповнення анкети батьки обирають один із варіантів відповідей. Варіанти відповідей для подальшої математичної обробки були закодовані оцінками 1, 2, 3 у відповідності із ступенем економічних аспектів виховання, що переважають.

Відомо, що окремі напрями виховання (патріотичне, моральне, економічне, естетичне та ін.) пов'язані із загальним стилем виховання дитини. Для того, щоб визначити стиль виховання дитини у сім'ї та встановити його зв'язок з економічним аспектом виховання використовувався Тест-опитування батьківського ставлення до дітей Варга А., Століна В. [38]. Результати вивчення аспектів економічного виховання дитини подано у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1. – Аналіз анкетування батьків

№	Питання анкети	Варіант відповіді		
		А Так	Б Не впевнений	В Ні
1	Чи вважаєте Ви, що у вихованні дитини економічний аспект відіграє важливу роль?	73 %	9 %	18 %
2	Часто Ви розмовляєте з дитиною на економічні теми (роль праці, вартість різних товарів і т.ін.)?	59 %	40 %	1 %
3	Чи вважаєте Ви, що розмови про гроші можуть негативно вплинути на дитину?	19 %	6 %	75 %

4	Чи вважаєте Ви за важливе розвивати у своєї дитини такі якості, як бережливість, економність?	98 %	0 %	2 %
5	Якщо Ви не в змозі купити дитині речі, які їй сподобалися, чи пояснюєте причину?	98 %	0 %	2 %
6	Чи розповідаєте Ви дитині про вартість товарів, які купуєте?	60 %	34 %	6 %
7	Чи розповідаєте Ви дитині звідки беруться гроші?	93 %	5 %	2 %
8	Чи вважаєте Ви, що дитина повинна сама заробляти гроші?	22 %	10 %	68 %
9	Чи розповідаєте Ви дитині про свою роботу?	81 %	15 %	4 %
10	Чи обговорюєте Ви з дитиною бюджет сім'ї?	20 %	33 %	47 %
11	Бере участь Ваша дитина у домашній праці?	61 %	38 %	1 %
12	Чи оплачуєте Ви допомогу дитини по дому?	3 %	11 %	85 %
13	Чи заохочуєте Ви грошима добрі вчинки дитини?	11 %	18 %	71 %
14	Чи дивиться Ваша дитина	Позитивно	Спокійно	Негативно

	телевізійну рекламу? Якщо так, то як Ви до цього ставитися?	10 %	60 %	31 %
15	Чи має Ваша дитина речі, які належать тільки їй? Якщо так, то як Ви поставитися, якщо дитина загубила (подарувала, обміняла) цю річ?	Негативно, накажу, не куплю заміну 32 %	Поясню, що так діяти неразумно, треба радитися з батьками 48 %	Нормально, спокійно 18 %
16	Чи даєте Ви дитині «кишенькові» гроші (незалежно від успіхів у навчанні, допомоги по дому і т.ін.)?	25 %	Так, але не регулярно 41 %	34 %

Таким чином, економічний аспект виховання можна описати за допомогою таких характеристик: обговорення економічних питань, ознайомлення з грошима, економічний статус дитини і способи заробітка. Виділені характеристики дозволяють проаналізувати процес економічного виховання і виділити його типи.

Аналіз результатів анкетування батьків свідчить про хаотичність або відсутність обговорення у родині економічних питань; про усвідомлення дитиною економічної дійсності найчастіше через призму точки зору її батьків, що не завжди є об'єктивним. Це актуалізує необхідність організації відповідного економічного виховання у дошкільному закладі освіти.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Аналіз програм щодо формування економічних понять у дошкільників

Ми проаналізували варіативні програми «Малятко», «Дитина», «Я у світі», «Українське дошкілля», «Впевнений старт», «Соняшник», «Дитина в дошкільні роки», «Світ дитинства» щодо наявності в них тем економічного спрямування. Так, спільними є такі завдання:

- поглиблення інтересу до праці дорослих, а також виховання бережливого ставлення до результатів праці;
- ознайомлення дітей з творами народної творчості, в яких висвітлюється мудрість і працьовитість українців;
- навчання дітей елементам ведення домашнього господарства (приготування їжі, залучення до придбання товарів та продуктів харчування для сім'ї та ін.);
- ознайомлення дітей з працею дорослих, що носить виробничий характер, а також ознайомлення з професіями людей, що здійснюють певні операції з реалізації продуктів праці (продавець, касир та ін.);
- формування у дітей початкових уявлень щодо фінансових категорій, як то: гроші, ціна, вартість; ознайомлення з діями економічного характеру;
- виховання особистісних якостей, які так чи інакше пов'язані з економічною діяльністю: працелюбність, ощадливість, бережливість, раціональність;

- формування навичок і звичок, спрямованих на виконання вимог економіко-побутового характеру: вчасно вимикати світло, воду, дотримуватися чистоти у приміщенні, утримувати у порядку власні речі, одяг, іграшки, взуття.

Заслуговує на увагу міжнародна програма соціально-фінансової грамотності «Афлатун» (для дітей віком від 3 до 6 років «Афлатот»), (Нідерланди) [42]. Метою цієї освітньої програми є формування основ фінансової грамотності, соціальної відповідальності дітей дошкільного віку. Будучи додатковим навчальним курсом, програма сприяє розширенню світогляду дітей. Програма охоплює п'ять тем: «Особистісне розуміння і дослідження» (дітей спонукають до самопізнання, набуття впевненості у власних силах); «Права і обов'язки» (діти отримують знання про свої права та обов'язки, правила поведінки в суспільстві); «Заощадження й витрати» (діти вчаться відповідально використовувати й накопичувати фінансові, природні та інші види ресурсів, робити заощадження і розумно витратити); «Планування й бюджет» (малята навчаються ставити перед собою цілі та робити певні кроки для їх досягнення); «Дитяча соціальна й фінансова ініціатива» (дітей налаштовують сприймати себе як активного члена суспільства)»[42].

Аналіз програм для дошкільників дає змогу стверджувати, що наскрізною лінією проходять економічні поняття, виявляються шляхи раціональної організації праці, витрат робочого часу, запровадження нової технології, оцінювання економічної ефективності виробничих процесів, їх вплив на довкілля. Таким чином, здійснюється цілеспрямоване виховання грамотного господаря, який має усвідомити універсальну цінність природи, необхідність раціонального використання її ресурсів і бути готовим взяти активну участь у вирішенні різноманітних економічних проблем, в т.ч. екологічних, які є наслідками економічної діяльності людини.

Узагальнення змісту всіх програм дозволило нам визначити ті економічні знання та уявлення, що складають основу економічної культури дітей старшого дошкільного віку(рис.2.1).

Рис.2.1-Економічна культура дошкільників

2.2. Інтегративний підхід до формування економічних понять

Як зазначається у Національній доктрині розвитку освіти, формування духовних основ особистості, життєвої компетентності в умовах ринкової економіки передбачає розробку нових підходів до таких сфер, як економічне та духовне виховання.

На наш погляд, інтегрований підхід до ознайомлення дітей з основами економічних знань дасть змогу комплексно підійти до виховання й навчання, здійснити виховну, розвивальну і детермінуючу функції навчання; підняти продуктивність перебігу психічних процесів, розвивати системне мислення дітей. Крім того, це дозволить продемонструвати зв'язок речей (Я.А.Коменський), позитивно вплинути на цілісне світосприймання.

Оскільки програмами для дошкільнят не передбачено у повному обсязі опанування дисциплін з економічним змістом, багатьма методистами робилися спроби сформувати базисні економічні уявлення у дошкільників засобами інтегрованих занять або курсів.

Збагачення знаннями про навколишнє середовище і сучасні підходи до вирішення проблем взаємозв'язку природи і людини можна побудувати на міжпредметній основі економіки та ознайомлення з навколишнім, природознавством.

Інтеграція економіки та природознавства дозволяє системно застосовувати економічні поняття, виховувати економічну культуру, закладати основи екологічного світогляду, формувати засади цілісного-економіко-екологічного відтворення. Однак, як зазначав В.О.Сухомлинський, «маленька людина повинна побачити і зрозуміти, у чому коріння нашого життя, від чого залежить те, що у нас на столі хліб та масло, м'ясо та молоко, що ми дихаємо свіжим повітрям»...[45]. Отже, дитина повинна пам'ятати, що вона живе у такий час, коли

природні ресурси перестали бути невідновлюваними, а людина не просто споживає плоди природи та праці – вона утворює необхідні умови для збільшення кількості цих плодів порівняно з тим, що дає природа.

Цілісно економічну культуру можливо сформувати за умов наявності та реалізації відповідної програми (рис.2.2, 2.3.) разом із залученням до цього процесу родини.

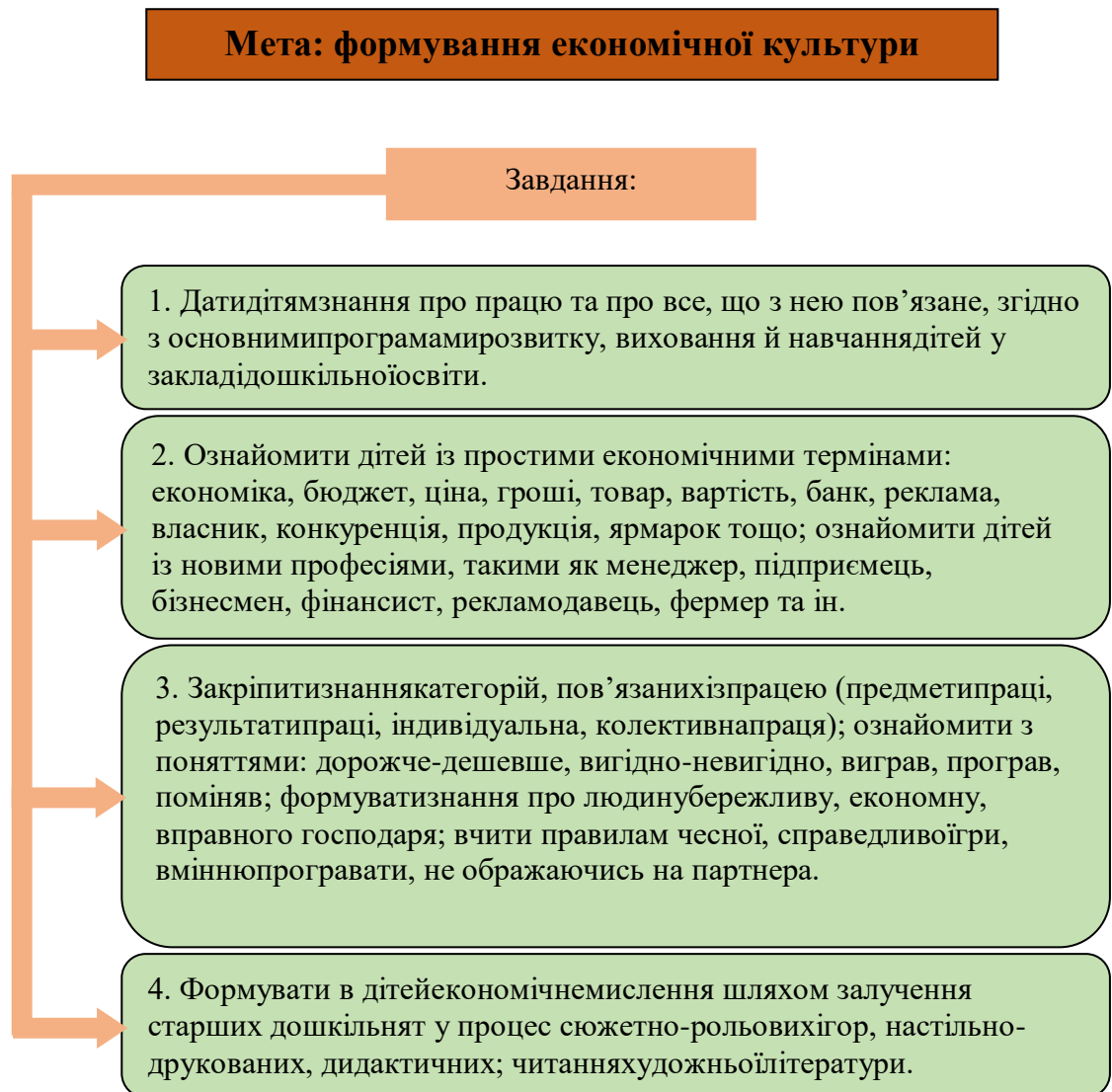

Рис.2.2- Мета і завдання програми формування економічної культури дошкільників

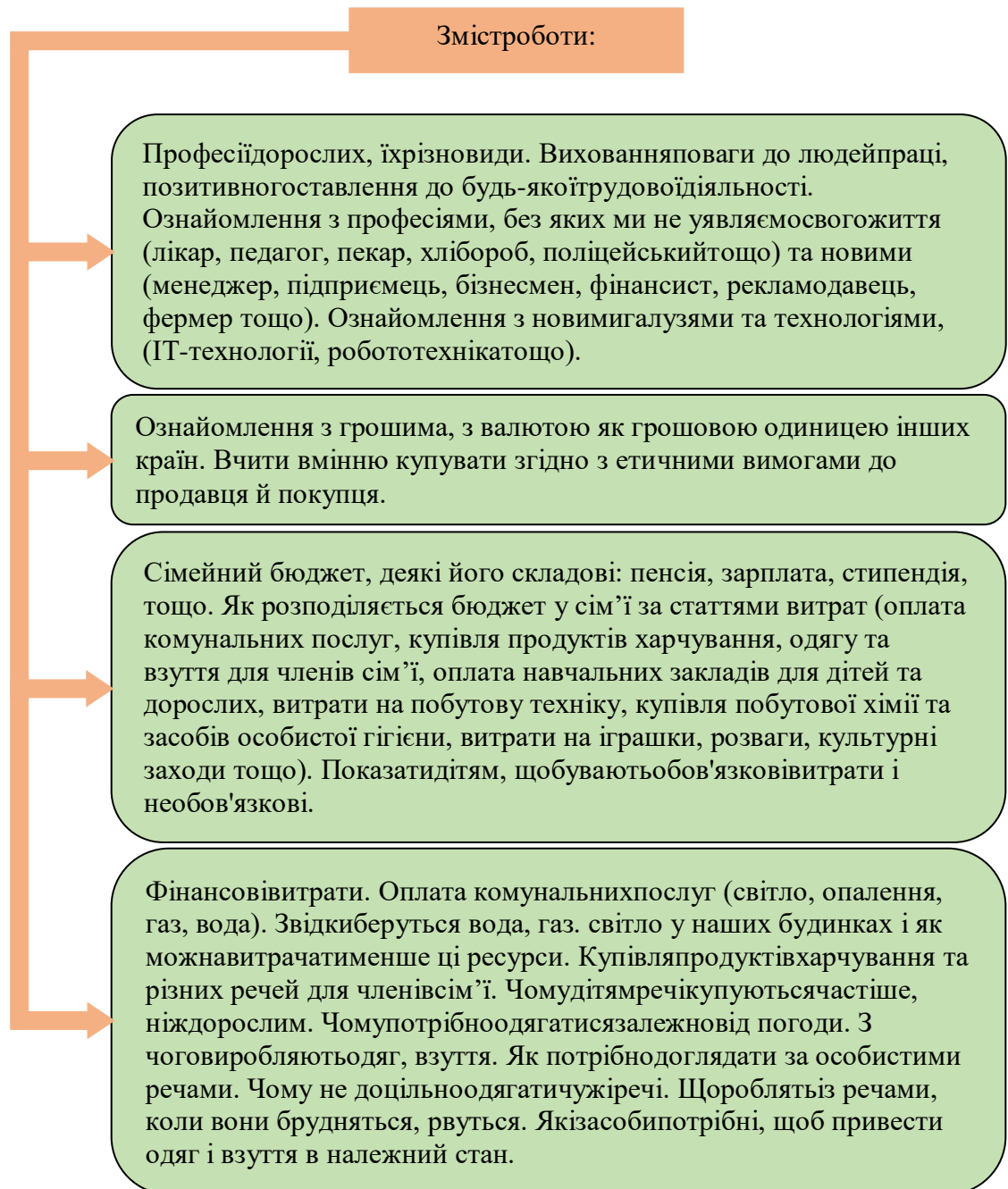

Рис.2.3- Змістове наповнення програми формування економічної культури дошкільників

Слід зазначити, що застосування інтеграційних зв'язків між економікою та народознавством дають змогу розкрити такі економічні категорії, як ринок, гроші, потреби, праця, підприємницька думка, блага, ресурси, обмін тощо не тільки з боку економіки, а й духовності, історії

українського народу. Діти, ознайомлюючись з народними традиціями, святами, обрядами, звертають увагу на духовні цінності українського народу, працелюбність, милосердя, взаємодопомогу, поважливе ставлення до старших, турботу про природу. Вони добирають прислів'я, приказки, які відображають ці традиції.

Наприклад, вихователь, розкриваючи символи Масляної, підводить дітей до несподіваного для них висновку—«відкриття»: в українській (російських) мовах є слово «хлібосольність», якому в інших мовах немає аналогів. Це слово тлумачиться не тільки як гостинність українців, а й широта душі, відкритість, щире серце, духовне багатство. Розкриваючи тему «Базари й ярмарки», вихователь дає поняття базар, ярмарок, відтворює їх національний колорит як святково-розважального комплексу після закінчення року напруженої праці на землі, створює можливість «побувати на ярмарку», виховує повагу до минушини, до праці, до людей праці. Діти, які вже обізнані з цими поняттями з точки зору економіки, мають змогу застосувати свої знання на цьому занятті.

Таким чином, існують усі можливості для формування у дошкільників економічних понять, що сприяє соціалізації особистості в сучасних економічних умовах, всебічному розвитку дитини як цілісної особистості, формуванню її життєвої компетентності. Вчені, акцентують увагу на тому, що економічні поняття повинні формуватися паралельно з моральними. Морально-економічні якості особистості необхідно розглядати як сукупність базових позитивних якостей, які, по-перше, відповідають потребам суспільства та гармонують з моральною та економічною культурою інших людей, по-друге, регулюють ділові та неформальні особистісні відношення як у господарсько-економічній, так і в інших сферах життєдіяльності особистості.

Безумовне формування таких морально-економічних якостей особистості, як надійність, відповідальність, самостійність, комунікабельність, економність, підприємливість, розважливність, діловитість, наполегливість є головним завданням економічного виховання, яке підіймає цей процес на культурний рівень. Але сучасну дитину вже з перших років життя оточує економічне середовище, наповнене різноманітними економічними поняттями та процесами. Отже, означений процес економічної соціалізації ширший у порівнянні з процесом економічного виховання. У більшості випадків дуже важко простежити, з чим саме у процесі спілкування з однолітками, перегляду телебачення, зі спостереження за діяльністю дорослих та відповідності такої інформації морально-етичним нормам суспільства. Саме тому дуже важливо сформувати у дітей дошкільного віку базові морально-економічні якості, які стануть своєрідним фільтром у процесі обирання дітьми відповідних форм економічної поведінки та під час прийняття самостійного рішення.

Розвиток морально-економічних якостей у процесі економічного виховання, на наш погляд, буде більш успішним при наявності послідовної педагогічної роботи.

У нашому дослідженні процес формування первинного економічного досвіду, що включає засвоєння дітьми елементарних економічних знань, ознайомлення з різними способами соціально-економічної поведінки, розвинення особистісних якостей, необхідних для успішної економічної соціалізації, розглядається як поетапна робота, у процесі якої реалізуються наступні психолого-педагогічні умови:

- забезпечення системного підходу до процесу економічного виховання,

щопередбачаскомплекснеформуванняелементарнихекономічнихзнань, навичок,вмінь, особистіснихякостей, необхідних для успішноїекономічноїдіяльності;

- середзасобівформуванняпервинногоекономічногодосвідунаданняп ріоритетуігровійдіяльності;
- поступовевпровадженняігорекономічноїспрямованості (на першомуетапіпроведеннядидактичнихігор з метою формуванняелементарнихекономічнихпонять, на другому етапіпроведенняситуативнихігор з метою ознайомленнязнайтиповішими способами соціально- економічноїповедінки, на третьомуетапіпроведення сюжетно- рольовихігор, зокремаігор-стратегій, з метою формуваннятворчоїповедінки у різноманітнихсоціально- економічнихситуаціях.

Як відомо, провідною формою діяльностідітей є ігровадіяльність (рис.2.4).

Рис.2.4- Ігри економічної спрямованості

Саме тому особлива роль в процесі розвитку морально- економічних якостей особистості належить сюжетно-рольовій грі, в ході якої дитина занурюється в соціальне життя суспільства, вивчає

морально-етичні норми та правила поведінки. Також формування морально-економічних якостей може відбуватися й у процесі знайомлення з найтипівішим соціально-економічними ситуаціями. У цьому випадку дітям пропонується знайти вихід з ситуації, що склалося, зробити вибір, враховуючи загальнолюдські цінності.

2.3. Реалізація програми формування економічної культури дошкільників

Виховання економічної культури особистості відбувається на основі наявних у суспільстві реальних ринкових відносин через внутрішнє усвідомлення власних норм економічної діяльності.

На базі ДЗО №35 м.Херсона ми реалізовували зазначену програму на основі затвердженого на методичному об'єднанні тематичного плану:

1. Потреби та їх види.
2. Гроші. Цінність.
3. Я – господар.
4. Сімейний бюджет.
5. Мій сніданок. Сніданок моєї родини.
6. Торгівельні установи: ринки, магазини.
7. Товари.
8. Реклама, деякі види реклами.
9. Банк.

Потреби – ключове поняття в економіці. Дуже важливо показати, що існують як матеріальні потреби, так і моральні, духовні тощо. З цією метою ми провели тематичний день, а конспект інтегрованого заняття подамо у скороченому вигляді.

Тема: «Потреби та їх види».

Мета:

- 1) навчальна: вивести закон потреб, повторити види потреб;
- 2) розвивальна: розвивати творчу уяву, мислення, зв'язне мовлення, вміння загальнювати та систематизувати матеріал;
- 3) виховна: виховувати вміння співпрацювати у групах.

Форма проведення: заняття-дослідження.

Хід заняття.

1. Організаційний. Мотивація навчальної діяльності.

Вихователь: – Діти, назовітьякі предметизнаходятьсяу вас на столі.

Діти: –Картки,папір, кольорові олівці.

Вихователь: –Чому у вас виникла потреба в цих речах?

Діти: –Ці предметинеобхідні для проведення заняття.

Вихователь: –Як ви вважаєте, що таке «потреба»?

(Відповіді дітей).

Вихователь: – Потреба–це бажання володіти чимось.

– Діти, а хто з вас хоче мати велосипед?

(Відповіді дітей)

Вихователь: – А як ви вважаєте, чи буде у вас потреба в ньому, наприклад, через 20 років?

Діти: – У когось потребау велосипедізалишиться, а хтосьзахоче мати машину.

Вихователь: –Чомузміниться потреба?

Діти: – Мизмінимося, станемо дорослими, а машина – це більшшвидкий та зручний вид транспорту.

2. Створенняемоціонного фонузаняття.(Лунає пісня з кінофільму «Пригоди Буратіно»).

Вихователь:–Назвіть потреби героя. Визначте, якими єці потреби (первинними або вторинними, індивідуальними абосоціальними, матеріальними абоморальними, раціональними абонераціональними).

Діти: – Потреба в Абетці, уквитку на лялькову виставу, у ключику – індивідуальна, моральна, актуальна, раціональна. Потреба в одязі, їжі – індивідуальна, матеріальна, первинна, раціональна.

Вихователь: – Діти, відгадайте назвута автора цієїказки.

Читання фрагменту:

«Крещена мати, яка була чародійницею, сказала їй: «Тихочеш на бал – чи не так?» – «Ох, так», –з подихом сказала дівчина.–

«Будешрозумницею? – запитала їїкрещена.– Я зроблю так, що ти потрапиш на бал». Вона сказала: «Підиу садокта принеси гарбуз». Похресниця зірвала найкращий гарбузтавіднесла йогокрещеній матері. Крещена доторкнулася до нього своєючарівноюпаличкою – гарбуз в мить перетворився у прекраснузолочену...(карету)»

Діти: –КазкаШ.Перро «Попелюшка».

Вихователь: –Яка потреба була у Попелюшки?

Діти: –Попелюшка хотіла потрапити на бал, а для цього їй необхідна була карета.

Вихователь:–Дайте характеристику потребПопелюшки (бал, карета)?

Діти: – Бал –індивідуальна, первинна, духовна, раціональна. Карета – індивідуальна, матеріальна, вторинна, раціональна.

(Дітиаргументуютьсвоївідповіді)

3. Засвоєння нових знань. Дослідження.

Вихователь: – Діти, Попелюшкавідправилася на бал у кареті. А яким видом транспорту ми можемокористуватисяу наш час для того, щоб потрапити на бал?

Діти: –Автомобілем, автобусом.

(На дошці-ілюстрації карети, автомобіля).

Вихователь: – А велосипедом можнакористуватися?

Діти: –Так, алеавтомобілемшвидше такомафортніше.

Вихователь: – А хочете взнати, якими ще видами транспортукористувалися люди у минулому?

Презентація «Автомобілі».

Карета використовувалася як засіб пересування 17 столітті. У18 столітті французьким військовим інженером була зроблена перша парова машина. А в кінці 19 століття – перший автомобіль, що працює на бензині.

Презентація «Повітряний транспорт».

Подорожуватиможнай у повітрі. Повітряний шар наповнювався гарячим повітрям. Першими пасажирами були вівця, качка та півень. Політ тривав 8 хвилин. У кінці 19 століття був створений планер. А у 1903 році синіамериканського єпископа Райна створили перший літак, політ якого тривав 59 секунд. У 1939 році Ігор Сікорський винайшов гелікоптер. Пізніше з'явилася перша ракета, космічний супутник й, нарешті, космічний корабель (предметні малюнки: повітряний шар, літак).

Презентація «Потяги».

У 17 столітті рельсові дороги використовували у шахтах для перевезення вугля. Англійський інженер Річард Тревітіку 1804 році побудував «Нью Кастл» – перший паровоз. Цей локомотив тягнув вагони, що вміщували 70 пасажирів та 10 товарних вагонів зі швидкістю 8 км/год. А через 20 років англієць Стефенсон побудував першу дорогу та пустив по ній потяги. У кінці 19 століття з'явилися перші електропотяги. Перша електрична лінія метрополітена була відкрита у Лондоні (предметні малюнки: паровоз, електропотяг).

Завдання для роботи у групі: «Як і чому змінилися потреби людини в транспорті?».

Можливі варіанти відповідей дітей:

- Потреби змінилися, стали більш сучасними, оскільки з'явилися фабрика та заводи.
- У зв'язку з винаходами людини потреби стали якіснішими.
- З часом потреби змінюються, збільшується їх кількість.
- З розвитком цивілізації потреби удосконалюються.

Ряди потреб:

Група «Автомобілі»: карета – повозка – екіпаж – автомобіль.

Група «Повітряний транспорт»: повітряний шар – планер – дирижабль – літак – гелікоптер – ракета – супутник – космічний корабель.

Група «Потяги»: повозка – паровоз – потяг.

Вихователь: – Діти, вивідкрили закон, який в економіці називається законом підвищення потреб.

Закон *підвищення*
потреб виражає необхідність зростання й удосконалення людських потреб з розвитком підприємства та культури (тобто одна потреба змінюється іншою, більшякісною).

Ми підготували цікавий матеріал економічної тематики. Для полегшення такої роботи розробили спеціальні презентації, що розкривають сутність економічного поняття та його духовно-економічний зміст. Так, для ознайомлення дітей з поняттям «товар» ми використовували цікаву наочність (рис.2.5), тексти оповідань. Дошкільники мали засвоїти, що товар – це річ, предмет, який виготовлено спеціально для продажу. У кожний товар вкладено працю, ресурси, тому необхідно бережливо ставитися до людської праці, ресурсів, а отже, і до товарів.

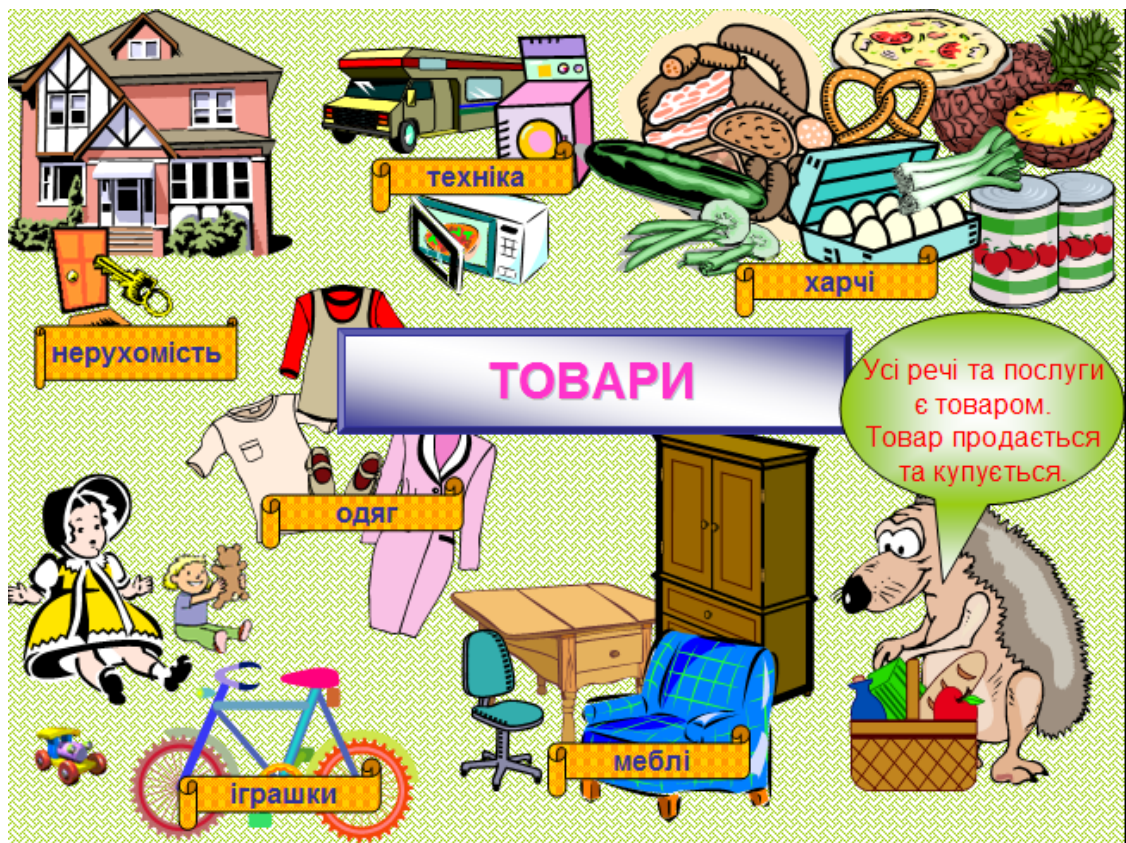

Рис. 2.5.- Слайд презентації до теми «Товари».

Під час опанування теми «Торгівельні установи: ринки, магазини» ми знайомили дітей з принципами роботи торговельних установ, з правилами поведінки у таких місцях. Формування ввічливого покупця відбувалося завдяки пояснювальній бесіді про те, що послуга— це діло, діяльність за гроші або від щирого серця на користь іншої людини. Послуга робить життя людини приємнішим, особливо людям стає добре від послуги, яку ви їм надаєте від щирого серця. Вдячність людини, її щасливий стан приносить вам моральне задоволення.

Комп'ютерна презентація сприяла унаочненню понять, що вивчалися(рис.2.6, 2.7).

На завершення вивчення цієї теми була проведена рухлива гра «Виклади покупки», під час якої діти, розділившись на дві команди, із загалу речей повинні були вибрати «покупки» продуктової та промислової груп.

Під час вивчення теми «Бюджет сім'ї» ми не тільки розповідали дітям, яким чином створюється цей бюджет, які витрати є необхідними, першочерговими, а які виділяються на відпочинок або подарунки, але й залучали батьків до роз'яснення основних питань безпосередньо у кожній родині. Напередодні свята 8 березня, організовувалися сюжетні, рухливі ігри «Допоможи мамі у домашній справі», в яких діти мали змогу показати яким чином вони беруть участь у домашньому господарюванні.

Рис.2.6.-Слайд презентації до теми «Торгівельні установи: ринки, магазини»

Рис.2.7.-Слайд презентації до теми «Торгівельні установи: ринки, магазини».

Вивчення теми «Гроші. Цінність» супроводжувалося яскравою наочністю, відповідною презентацією (рис.2.8, 2.9), розповіддю про виникнення товарно-грошових відношень, грошові одиниці різних країн тощо.

Рис.2.8.-Слайд презентації до теми «Гроші. Цінність»

Рис.2.9.-Слайд презентації до теми «Гроші. Цінність»

Проведення сюжетно-рольової гри «Магазин» дозволило у практичній діяльності закріпити знання дітей про особливості роботи магазину, його працівників, а дидактична гра «Не помиліться»—закріпити знання дітей про послідовність процесу купівлі товару.

Дидактична гра «Розкладіть товар» мала за мету навчити дітей класифікувати предмети за спільними ознаками, закріплювати знання про різновиди торгових об'єктів.

Твори художньої літератури та усної народної творчості як засоби економічного виховання дітей дошкільного віку можна умовно розподілити на чотири групи (рис.2.10)

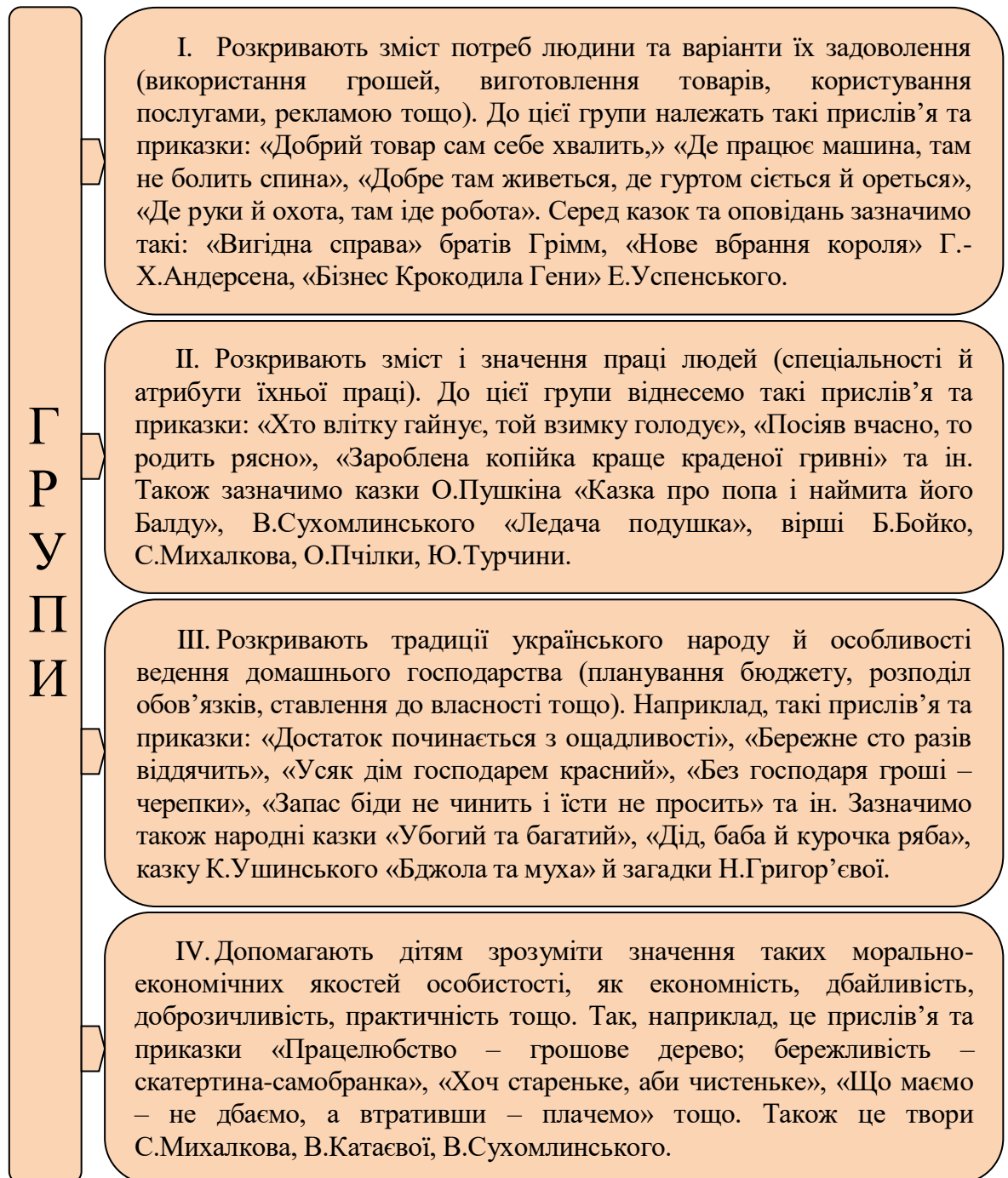

Рис.2.10.- Твори як засоби економічного виховання дітей

Художня література та усна народна творчість є найважливішим джерелом інформації, зберігачем і трансформатором досвіду попередніх поколінь. Так, для спрощення прийняття дошкільниками економічної інформації є цілі добірки казок, оповідань, малих фольклорних жанрів і т.ін. (Дод.Б).

У казках висвітлюються герої, які завдяки своїй праці отримують винагороду. Так, наприклад, у казці «Царівна-жаба» описуються добрі вчинки; у казці «Трьомсин, жар-птиця й Настасія прекрасна з моря» за справну роботу Трьосин отримує різні призи (жар-птиця, намисто, табун коней) та одружується з красунею.

У побутових казках герої живуть та перемагають завдяки розуму, працьовитості й доброзичливості; отримують винагороду за свою чуйність і готовність до виконання роботи. Навпаки, негативні персонажі, як правило, – ліниві, жадібні, нерозумні. А погані вчинки призводять до втрати багатства.

У багатьох казках розкривається економічна категорія «праця» («Казка про попа і наймита його Балду», «Мороз Іванович», «Бджола тамуха», «Три бажання» і т.ін.).

Повага до праці, нелінивих, працьовитих людей формується також через казки, пісні, колискові: «Не вчись, котику, красти, А вчись робити – Черевики шити, Та й недорогії – По три золотії. Будуть люди купувати, Будуть тебе шанувати».

Багато віршів оспівують роботу людей різного фаху. Наприклад, про музиканта:

«Так він грає,
Аж злітає.
В небеса душа твоя.
Звуки дивні
І чарівні Скрипка
ніжно вимовля» [35].

Про творчу роботу актора:

«Він такий же, як і ми,
Непомітний між людьми.
А втеатрі грає ролі:
Нині – вчителя у школі,
Завтра буде інша роль,
То бідняк він, то король»[35].

Праця чоботаря, швачки, перукаря Ю.Турчина описує такими рядками:

1. «Чоботар майстерню має,
Свою справу добре знає.
Бо йому несуть щодня
Люди зламає взуття»[46].

2. «Швачка з ранку і до ночі
На машині швейній строчить.
Бо без цього, любі діти,
Не було б нам, що одіти»[46].

3. «Я до нього йду малята,
Коли в мене буде свято.
Він волосся
підстригає,
В гарну зачіску вкладає.
До своєї справи дар
Має майстер –
перукар» [46].

Проведена робота дала змогу комплексно підійти до виховання й навчання, сформувати конкретні знання дітей, зокрема економічного змісту.

Висновки

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, узагальнення педагогічного досвіду дозволяє визначити, що уже діти дошкільного віку є свідомими користувачами економічних понять. Саме актуальність проблеми зумовила виокремлення економічного виховання в самостійний напрям роботи.

Основи економічного виховання дошкільників висвітлені в історико-педагогічних працях класиків педагогіки та знайшли подальший розвиток у сучасних дослідженнях.

Діти у повсякденному житті отримують початкові уявлення про навколишнє економічне середовище. Формуються первинна економічна культура та грамотність.

У цьому віці передбачено: вивчення основних економічних понять, з якими діти стикаються у повсякденному житті; навчання дітей умінню робити вибір та оцінювати його наслідки для себе і для своєї родини, друзів; формування почуття відповідальності за прийняті рішення.

Базисом економічної культури дітей дошкільного віку є зумовлені віком економічні знання (про корисну працю, про гроші, їх вартість, товари, послуги та ін.); економічні вміння та навички (співвідношення матеріальних бажань з можливостями родини; організація своєї роботи; бережливість); особистісні якості економічного характеру (працелюбність, бережливість, акуратність; економія природних багатств).

Аналіз результатів анкетування батьків засвідчив недостатність уваги з їхнього боку щодо обговорення економічних питань у сім'ї та необхідність формування базисних економічних понять на засадах інтеграції.

Ми спробували на різних заняттях та під час організації виховних заходів ненав'язливо та відповідно до теми включати невеличкий за обсягом цікавий матеріал економічної тематики.

Це дало змогу комплексно підійти до виховання й навчання, сформуванню конкретних знань дітей, зокрема економічного змісту. Крім того, у повторному опитуванні батьки відзначали позитивні зрушення у поведінці дітей щодо бережливого ставлення до ресурсів, до задоволення потреб, які не є нагальними.

Наше дослідження не вичерпує всіх проблем економічного виховання дошкільників. Подальшої уваги потребує розробка відповідного дидактичного супроводу, зокрема мультимедійних презентацій економічного змісту.

Список використаних джерел

1. Аксьонова О.П., Аніщук А.М., Артемова Л.В. (2014). Програмарозвиткудитинидошкільноговіку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 Ч.ІІ. Відтрьох до шести (семи) років. Київ: ТОВ «МЦФЕР– Україна»
2. Аменд А.Ф. Теория и практика непрерывногоэколого-экономическогообразования. Челябинск: Факел, 1996. 152 с.
3. Андриєтті О.О., Голубович О.П., Долинна О.П. та ін. (2013). Програмарозвиткудітей старшого дошкільноговіку «Впевнений старт»
4. Афонина Г.М. Педагогика – Ростов н/Д: «Феникс», 2002. 512 с.
5. Базовий компонент дошкільноїосвіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2020/21.12/bazovyyu%20komponent%20doshkillya.pdf>
6. Байєр О.М., Батліна Л.В., Богущ А.М. та ін. (2015). Світдитинства: комплексна освітняпрограма для дошкільнихнавчальнихзакладів
7. Беленька Г.В., Богініч О.Л., Богданець-Білокаленко Н.І. та ін. (2016). Дитина: Освітняпрограма для дітейвіддвох до семи років. Київ: університетімені Бориса Грінченка
8. Білан О.І., Возна Л.М., Максименко О.Л., Овчаренко Л.Р., Руханська Л.С., Самсін В.Р. (2012). Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль: Мандрівець.
9. Болдіна О.В.,Саган О.В. Формування економічних знань учнів початкових класів. Таврійський вісник освіти.2006.№3.С.17-25.
- 10.Варецька О.В.Застосуванняміжпредметнихзв'язківпрограмного курсу початковоїшколи з економікою. Початкова школа.2005.№10.С.17-20.

11. Васильев Ю.К. Экономическое образование и воспитание учащихся. М.: Педагогика, 1983. 96 с.
12. Виховання економічної культури: Програма. Палітра педагога. 1997. №4. С.20-24.
13. Гавриш Н.В. Художнє слово і дитячє мовлення. К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. 128 с.
14. Гальперин П.Я., Талызина Н.Ф. Формирование знаний и умений на основе теории поэтапного усвоения умственных действий. М.: Изд-во Моск. ун-та., 1968. 134 с.
15. Голуб Л.А. Экономическое воспитание дошкольников. URL: som.fio.ru/getblob.aspx
16. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
17. Грама Н.Г. Педагогічний вплив як засіб навчання дітей економічної грамоти. Наука і освіта, 2001. №5. С.25-28.
18. Грама Н.Г. Підготовка студентів до навчання молодших школярів «економічної грамоти». Проблеми, досвід підготовки студентів до виховної роботи у школі. Миколаїв, 1995. С. 86-87.
19. Грінченко Б.Д. Казки для дітей молодшого шкільного віку. К.: Веселка, 1990. 74 с.
20. Дзинтерс Д.С. Педагогические условия трудового воспитания детей старшего дошкольного возраста в семье. М.: Мир, 1973. 17 с.
21. Дошкільна лінгводидактика: Хрестоматія: Навч. посібник . Упоряд. Богущ А.М. Частина I та II. К.: Видав. Дім «Слово», 2005. 720 с.
22. Дудник Н.А. Формування економічної компетенції дошкільників як психолого-педагогічна проблема. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. №3. 2014. 103–109 с.

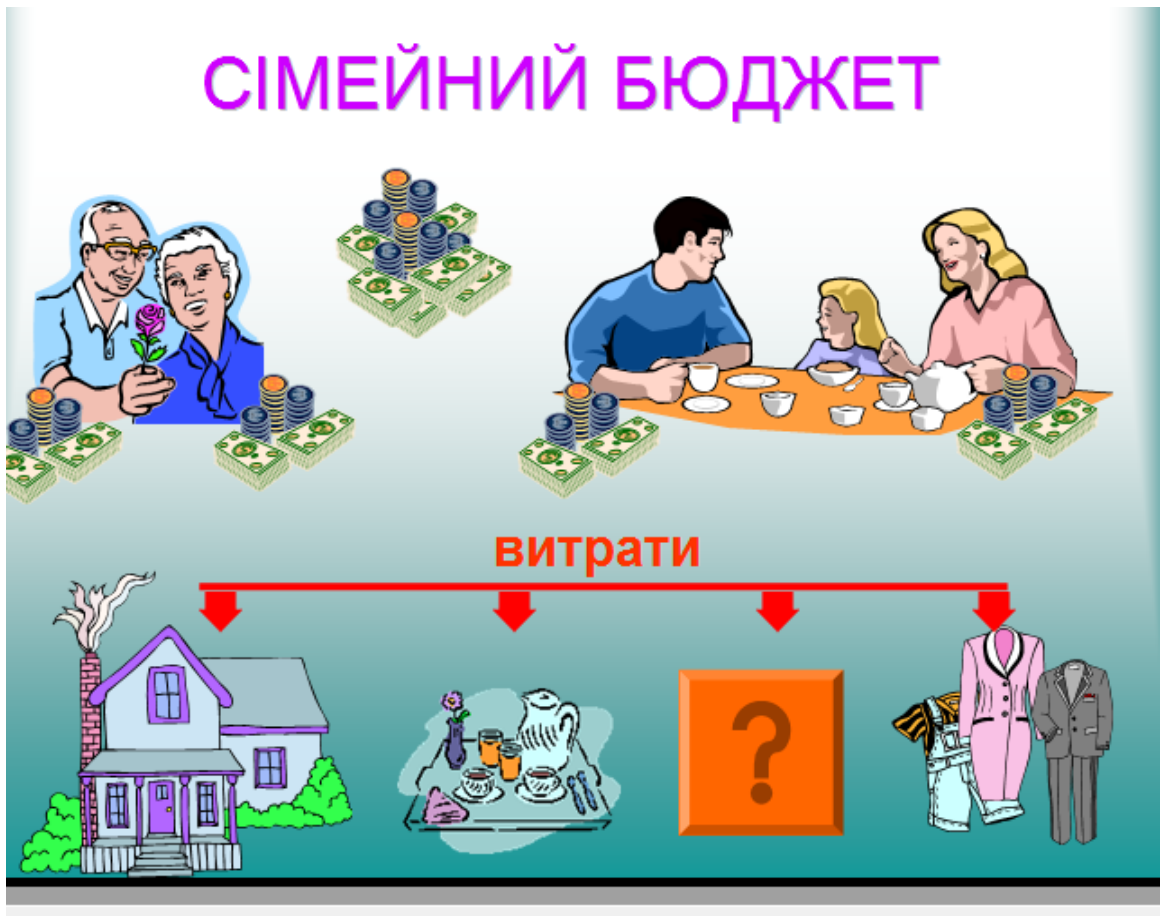
23. Іванчук С.А. Стан виховання основ культури споживання у практиці роботи дошкільних закладів освіти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. №4 (58). 2016. 112–119 с.
24. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад.: Любар О.О. За ред. Кременя В.Г. Київ: Знання, 2005. 767 с.
25. Калуська, Л.В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль: Мандрівець, 2014.
26. Кашуба, Л.В. Формування економічної компетентності молодших школярів із психофізичними порушеннями в процесі євроінтеграції. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Львів: ТзОВ «Тріада плюс», 29–30 вересня 2016 року. 61–63 с.
27. Кнышова Л.В., Меньшикова О.И., Попова О.В. Экономика для малышей или как Миша стал бизнесменом. М.: Педагогика-Пресс, 1996. 125 с.
28. Крутий К.Л. Дитина в дошкільні роки: комплексна додаткова освітня програма. 2016. Запоріжжя: ЛПС
29. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посібник / Наук. ред. Кононко О.Л. К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. 243 с.
30. Кондратьев В.Ю. Экономическая социология: поиск междисциплинарных оснований. СОЦИС. 1993. №8. С.57-62.
31. Кривошея Н.Б. К проблеме первоначального воспитания старших дошкольников посредством ознакомления их с трудом взрослых. Тр. Междунар. конф. «Образование в современном обществе: проблемы, теория, практика». Одесса, 1996. С.128-130.
32. Кривошея Н.Б. Малютам про економіку. Дошкільне виховання. 1997. №1. С.26-27.

33. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1975. 304 с.
34. Любимова Т.Г. Экономические интересы и механизмы реализации: Учеб. пособ. Одесса: ОПУ, 1993. 156 с.
35. Мої улюблені вірші / уклад. Паронова В.І. Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. 416 с.: іл.
36. Неверович Л.З. Начальные формы трудовой деятельности у детей дошкольного возраста. Воспитание дошкольников в труде / Под ред. Нечаевой В.Г. М.: Просвещение, 1983. 163 с.
37. Нечаева В.Г. Воспитание дошкольников в труде. М.: Просвещение, 1983 – 200 с.
38. Падалка О.С., Нісімчук А.С., Смолюк І.О., Шпак О.Т. Педагогічні технології. К.: Вища школа, 1995. С.54-68.
39. Побірченко Н.А. Інтеграція економічних знань у початковій школі. Початкова школа. 1999. №7,9.
40. Підготовка сучасного педагога дошкільної та початкової освіти в умовах розбудови нової української школи: зб. матер. Всеукр. з міжнародною участю наук.-практ. конф. Херсонський державний університет; ред. кол.: проф. Л. Є. Петухова, доц. О. В. Саган, доц. Н. М. Борисенко та ін. Херсон: Вид-во ТОВ «Борисфен-про», 2018. 404 с. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/6665>.
41. Порембская Л.А. Бытовой труд как средство воспитания самостоятельности у детей дошкольного возраста. Л.: Нева, 1967. 86 с.
42. Посібник за програмою «Афлатот». URL: <http://www.aflatounacademy.org/topic/aflatot> (Guide program «Aflatot»). URL: <http://www.aflatounacademy.org/topic/aflatot>.
43. Саган О.В., Болдіна О.В. Інтегрований підхід до формування економічної грамотності учнів початкової школи. Таврійський вісник освіти. Херсон: Вид-во РІПО. №1. 2006. С.40-46.

44. Саган О.В. Формування наукової картини світу педагогів засобами нових інформаційних технологій. Педагогічні науки. Херсон: Вид-во ХДУ. 2010. с. 339-342.
45. Рубинштейн С.А. Основы общей психологии. М.: Учпедгиз, 1946. 704 с.
46. Сухомлинский В.А. Избранные произведения: В 5-ти т. Т.5. Статьи. К.: Рад. школа, 1980. 678 с.
47. Турчина Ю.В. Українська абетка у віршах про професії. URL: <http://virchi.pp.net.ua/publ/327-1-0-9484>
48. Фенько А.Б. Дети и деньги: особенности экономической социализации. Питання психології. 2000. №2. С. 94-102.
49. Философский словарь/Под ред. Арнольдова А.И. М.: Просвещение, 1965. С. 124-150.
50. Черешнюк О.А. Виховання ощадливості в системі економічного розвитку дошкільників як психолого-педагогічна проблема. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2017. Суми. №6 (70). URL: <https://pedscience.sspu.sumy.ua/wp-content/uploads/2018/03/23-1.pdf>
51. Шатова А.Д. Нужно ли и зачем дошкольнику экономическое воспитание. Дошкольное воспитание. №8. 1995. С. 11-13.
52. Шатова А.Д. Экономическое воспитание дошкольников. Москва: Педагогическое общество России, 2005.
53. Olena Sagan, Natalia Kabelnikova, Oksana Liba, Natalia Liba. The formation of digital competence by means of open educational resource. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering. Volume-9 Issue-2, December 2019. P. 2261-2264.
- 54.

Додатки

Додаток А

Додаток Б

Фрагмент заняття, проведеного з дітьми старшої групи.

Вихователь: Діти! Пригадайте казки, головними героями яких є тварини.

Максим: Учора нам читали про рукавичку.

Дмитро: А ще про зайчика та лисицю, яка намагалася жити в йогобудиночку.

Оленка: Про колобка. Там були заєць, лисиця, ведмідь і вовчик.

Вихователь: Дуже добре. Ви молодці, знаєте різні казки. А заразпоміркуйте та скажіть, у чому була потреба тварин з казки «Рукавичка». Щобуло необхідно всім тваринам?

Діти: Житло. Їм ніде було жити, тому вони шукали собі яке-небудьпомешкання.

Вихователь: Діти, а як ви вважаєте, чому мишка-шкряботушка взяла досебе жити жабку-скрекотушку?

Оксана: Жабка була безпритульна, а мишка її пожаліла та взяла жити досебе.

Вихователь: Як ви вважаєте, мищі було веселіше жити одній чи разом зіншими тваринами?

Діти: З іншими веселіше. Можна гратися, розмовляти.

Вихователь: Виходить, що у тварин також є потреба в спілкуванні. Азараз спробуйте самостійно назвати, які потреби були в тварин з казки «Коза взячій хаті».

Описаний фрагмент було спрямовано на збагачення в дошкільниківсловникового запасу економічної спрямованості, розвитку пасивного йактивного мовлення за допомогою роботи над казками про тварин.

Додаток В

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Татаровська Оксана Валеріївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;
 - надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
 - самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідальності ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі будь-якої діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіку університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці інших студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

12.04.2021

(дата)

Тетяна

(підпис)

Оксана

ТАТАРОВСЬКА

(ім'я, прізвище)

